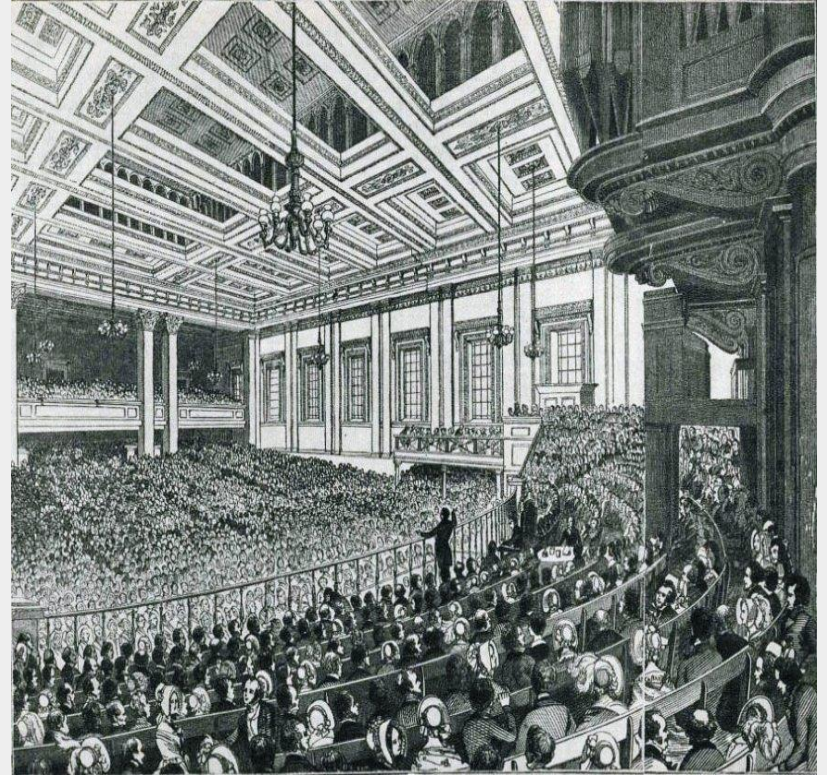

Μάθημα 1ο: Βασικές αρχές φιλελευθερισμού Χομπς, Λοκ, Σμιθ

Διδάσκων:
Βαγγέλης Παπαδημητρόπουλος

ΔΙΑΔΙΚΑΣΤΙΚΑ

- Διδακτέα και εξεταστέα ύλη = σημειώσεις μαθημάτων και βιβλιογραφία (pdf) όπως αναλύεται στο περίγραμμα του μαθήματος
- Ανάθεση μικροεργασιών (500-1000 λέξεις) κατά προαίρεση
- Ανοικτού τύπου εξετάσεις με ερωτήσεις κρίσεως **στη βάση της διδακτέας ύλης (προαπαιτούμενο η παρακολούθηση)**

ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ

ΑΝΑΣΚΟΠΗΣΗ ΤΗΣ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑΣ

ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

ΚΡΙΤΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ ΛΟΓΟΥ

Σκοπός του μαθήματος

Η κατανόηση βασικών εννοιών
της πολιτικής θεωρίας του
φιλελευθερισμού στο έργο των
Χόμπς, Λοκ, Σμιθ

ΒΑΣΙΚΟΙ ΟΡΙΣΜΟΙ

Πολιτική φιλοσοφία = κλάδος της ηθικής φιλοσοφίας, εξετάζει το κανονιστικό πλαίσιο της συνύπαρξης των ατόμων σε κοινωνία

Κανονιστικό πλαίσιο: πώς είναι καλό να ζούν οι άνθρωποι στην κοινωνία;

Βασικά υποερωτήματα:

Τι είναι το άτομο; Τι είναι η κοινωνία; Τι είναι η πολιτεία;

Τι είναι η δικαιοσύνη; Τι είναι η ελευθερία; Τι είναι η ισότητα;

Τι είναι η εξουσία; Τι είναι η δημοκρατία; Τι είναι η αυτονομία;

Τι είναι δικαίωμα; Τι είναι υποχρέωση; Τι είναι ο νόμος;

Πολιτική θεωρία = εξετάζει τις θεωρίες πολιτικής που έχουν διατυπωθεί ιστορικά από φιλοσόφους (π.χ. φιλελευθερισμός, μαρξισμός, σοσιαλισμός, αναρχισμός, κλπ.)

Πολιτική επιστήμη = εξετάζει την εφαρμογή της πολιτικής φιλοσοφίας και θεωρίας στην πράξη: τη διάρθρωση και λειτουργία των πολιτικών θεσμών, το κοινοβούλιο, τα κόμματα, τις ιδεολογίες, την εκλογική διαδικασία, κλπ.

ΙΣΤΟΡΙΚΟ-ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ (17ος-18ος αιώνας)

- Από τον Μεσαίωνα στη Νεωτερικότητα
- Μεταρρύθμιση του Λούθηρου
- Επιστημονική μέθοδος (Κοπέρνικος, Γαλιλαίος)
- Επιστημονικές ανακαλύψεις (πυρίτιδα, πυξίδα, τυπογραφία, τηλεσκόπιο, ατμομηχανή)
- Άνοδος αστικής τάξης (έμποροι, πρωτο καπιταλιστές)
- Αγγλικός εμφύλιος πόλεμος (διάσταση συμφερόντων εμπόρων και βασιλιά)
- Διαφωτισμός
- Γαλλική επανάσταση
- Βιομηχανική επανάσταση, Καπιταλισμός
- Αποικιοκρατία

ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΔΟΜΗ (17ος-18ος αιώνας)

- Βασιλιάς/Μονάρχης
- Πάπας, Εκκλησία
- Ευγενείς, αριστοκρατία, φεουδάρχες
- Αστική τάξη (έμποροι, πρωτο καπιταλιστές)
- Αγρότες, τεχνίτες, βιοτέχνες
- Δουλοπάροικοι
- Σκλάβοι

Κοινωνική ανακατάταξη τον 17ο αιώνα στην Αγγλία

Ανάπτυξη επιστημών (Καρτέσιος, Λάιμπνιτς) ⇔ Προτεσταντισμός (Βέμπερ) > ηθική νομιμοποίηση του κέρδους > άνοδος της αστικής τάξης των εμπόρων και των μικροβιοτεχνών > εκπροσώπηση των ανερχόμενων τάξεων στο κοινοβούλιο > σύγκρουση με τον Βασιλιά και την αριστοκρατία (ευγενείς) για τη φορολογία και τη νομοθετική και εκτελεστική εξουσία > Ένδοξη Επανάσταση του 1688 > ανατροπή του βασιλιά και εγκαθίδρυση της σύγχρονης Αγγλική κοινοβουλευτικής δημοκρατίας.

Ψυχοπαίδης, Εισαγωγή στην Πολιτική Επιστήμη, σελ. 32-57

Βασικές προκείμενες της φιλοσοφίας του Χόμπς (1588-1679)

- Ορθολογισμός, επαγωγική μέθοδος (Καρτέσιος), εμπειρική γνωσιολογία = εμπειρία και λόγος ως κριτήρια της αλήθειας, μηχανιστική θεώρηση του ανθρώπου, **μηχανιστικός υλισμός = άτομα σε κίνηση**
- Ατομικισμός (Λούθηρος, Καλβίνος)
- Ο άνθρωπος είναι ένα εγωιστικό όν
- Πρώιμος ωφελιμισμός: σκοπός του ατόμου είναι **η αυτοσυντήρηση, η αποφυγή του πόνου και η επιδίωξη της ηδονής** > Μπένθαμ, Μιλ
- Πόλεμος όλων εναντίον όλων, ανταγωνισμός (φυσική κατάσταση)
- Κοινωνικό συμβόλαιο στη βάση της συναίνεσης μεταξύ κυβερνήτη και κυβερνωμένων (πολιτική κατάσταση) > Πρωταγόρας, Λοκ, Ρουσσώ
- Η πολιτική κατάσταση δεν υπάρχει φύσει ≠ Αριστοτέλης
- Λεβιάθαν: το κράτος εγγυητής της ασφάλειας και της ελευθερίας
- Η ελευθερία ως απουσία εξωτερικών εμποδίων στην επιδίωξη των υποκειμενικών σκοπών των ατόμων > αρνητική ελευθερία

Η φυσική κατάσταση

- Τεχνητή επινόηση, ένα πείραμα της σκέψης, μεθοδολογική υπόθεση
- Ο άνθρωπος ως εγωιστικό ον που επιδιώκει την απόλαυση
- Όλοι είναι εξίσου ελεύθεροι
- Σύγκρουση ατομικών συμφερόντων, ανταγωνισμός, δυσπιστία, επιθυμία για εξουσία, δόξα > **προβολή καπιταλισμού στη “φυσική κατάσταση”**
- Ακοινωνική κοινωνικότητα
- Δεν υπάρχουν δικαιώματα και υποχρεώσεις > αναρχία
- Πόλεμος όλων εναντίον όλων ⇔ **εμφύλιος πόλεμος στην Αγγλία (1642-1651)**

“Εκεί που δεν υπάρχει κοινή εξουσία, δεν υπάρχει νόμος και εκεί όπου δεν υπάρχει νόμος δεν υπάρχει δικαιοσύνη.”

Χομπς, Λεβιάθαν

Η έννοια του κοινωνικού συμβολαίου στον Χομπς

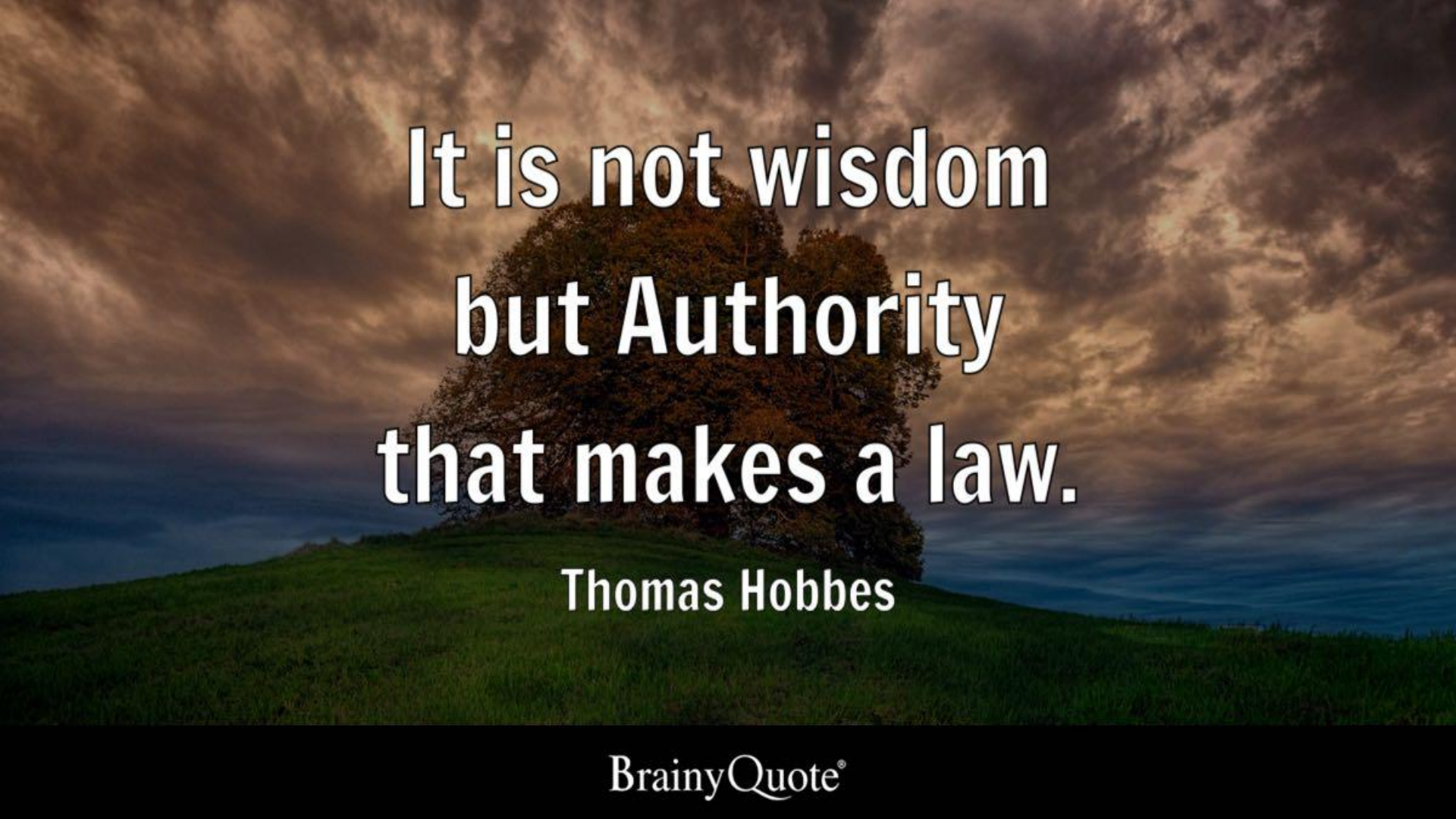
- Το κοινωνικό συμβόλαιο ως μια συναινετική διαδικασία εξόδου από τη φυσική κατάσταση και εισόδου στην πολιτική κοινωνία
- Το κοινωνικό συμβόλαιο εισάγει την εγκατάλειψη της φυσικής ελευθερίας και την αποδοχή της πολιτικής υποχρέωσης και του καθήκοντος
- Το κοινωνικό συμβόλαιο ως ορθολογική και ηθική (κανονιστική) νομιμοποίηση της πολιτικής εξουσίας του κράτους $\neq$ φύσει νομιμοποίηση στον Αριστοτέλη, εκ θεού νομιμοποίηση στον Πλάτωνα
- Το κράτος ως θεματοφύλακας του κοινωνικού συμβολαίου > νομιμοποίηση του συγκεντρωτικού απολυταρχισμού
- Το κράτος ως όργανο για την ικανοποίηση των ατομικών στόχων και οικονομικών επιδιώξεων > αφετηρία της πολιτικής παράδοσης του ατομικού φιλελευθερισμού

Σκοπός του κοινωνικού συμβολαίου

- Ειρήνη, ασφάλεια, τάξη
- Δεν στοχεύει στην τελειότητα και στην αρετή αλλά σε μια ζωή χωρίς βία και συγκρούσεις
- Η προστασία του ατόμου > ατομικισμός
- Εξουσία του κράτους > κρατισμός

“Τα συμβόλαια δίχως το ξίφος δεν είναι παρά λόγια.”

Χομπς, Λεβιάθαν

A landscape photograph featuring a large, leafy tree on a grassy hill. The sky is filled with dramatic, dark, and textured clouds, suggesting a storm or late afternoon light. The overall mood is somber and powerful.

**It is not wisdom
but Authority
that makes a law.**

Thomas Hobbes

Συμβολή του Χομπς στη σύγχρονη πολιτική θεωρία

- Ορθολογικότητα στη λήψη των αποφάσεων του ατόμου $\neq$ θεολογία
- Ηθικός νατουραλισμός = σκοπός της ζωής του ατόμου είναι η αποφυγή του πόνου και η επιδίωξη της ηδονής $\neq$ θεολογία
- Ο ιδρυτής και θεμελιωτής της νεότερης θεωρίας του κοινωνικού συμβολαίου
- Συναίνεση > κοινωνικό συμβόλαιο > κράτος $\neq$ θεολογία (η νομιμοποίηση της εξουσίας δεν είναι εκ θεού)
- Αίτημα ενός ισχυρού κράτους που διασφαλίζει νόμο, δικαστή και ισχυρή εκτελεστική εξουσία
- Αρνητική ελευθερία = απουσία εξωτερικών εμποδίων στην επιδίωξη των υποκειμενικών σκοπών του ατόμου

Κριτική στον Χόμπς

- Αστήρικτος ο μηχανιστικός υλισμός στο επίπεδο της ψυχολογίας και ανθρωπολογίας
- Πεσιμιστική και μονοδιάστατη θεώρηση του ατόμου και της κοινωνίας, ακραίος αντιαριστοτελισμός
- Κράμα φιλελεύθερων και μη φιλελεύθερων στοιχείων
- Συγκεντρωτικό αυταρχισμός ενός παντοδύναμου και ανεξέλεγκτου κράτους έναντι της αυτονομίας του ατόμου.
- Με τη συναίνεσή τους τα άτομα στο κοινωνικό συμβόλαιο απεμπολούν κάθε δικαίωμα αντίδρασης και υπονόμευσης του κράτους.
- Λογική αντίφαση μεταξύ της έλλειψης εμπιστοσύνης μεταξύ των ατόμων σε φυσική κατάσταση και στην εμπιστοσύνη στο κράτος ως θεματοφύλακα των ατομικών συμφερόντων στην πολιτική κατάσταση (Λοκ).

Βασικές προκείμενες της φιλοσοφίας του Λοκ (1632-1704)

- Το άτομο στη φυσική κατάσταση διέπεται από την ηθική αρχή του αυτοπεριορισμού στη βάση της ορθολογικής αναγνώρισης της αμοιβαιότητας της ελευθερίας και της ισότητας > **υπάρχει φυσικό δίκαιο** ≠ Χομπς.
- Το δικαίωμα στην ατομική ιδιοκτησία κατοχυρώνεται στη βάση της προσωπικής εργασίας (κάθε άνθρωπος είναι ιδιοκτήτης του εαυτού του και του μόχθου του) ≠ Χομπς (δεν υπάρχει κατοχυρωμένη ατομική ιδιοκτησία στη φυσική κατάσταση).
- Ο σκοπός του κοινωνικού συμβολαίου είναι η υπέρβαση της ανεπαρκούς λειτουργικότητας της φυσικής κατάστασης μέσω της δημιουργίας θεσμών που στοχεύουν στην πιο αποτελεσματική προστασία της ζωής, ελευθερίας, ιδιοκτησίας και ευημερίας των ατόμων.
- Το κοινωνικό συμβόλαιο δεν συνεπάγεται μεταφορά όλων των δικαιωμάτων των ατόμων στο κράτος > χειραφέτηση και αυτονομία του ατόμου.
- Η κοινωνία έχει δικαίωμα στην εξέγερση (**Αγγλική Επανάσταση 1688 > εισάγεται το Κοινοβούλιο ως μέσο ελέγχου της εξουσίας του βασιλιά**).

Φυσική κατάσταση > ισότητα > κοινοκτημοσύνη

Πώς προκύπτει/δικαιολογείται ηθικά η ατομική ιδιοκτησία;

“Κάθε άνθρωπος έχει την ιδιοκτησία του δικού του προσώπου και η εργασία του σώματός του και το έργο των χεριών του, μπορούμε να πούμε, είναι κατ’ εξοχήν δικά του.”

Λοκ, Δεύτερη πραγματεία

Ανάμειξη της εργασίας του ανθρώπου με τη φύση > ατομική ιδιοκτησία.

Ο άνθρωπος μπορεί να ιδιοποιείται τη γη μέσω της εργασίας του με την προϋπόθεση ότι αφήνει αρκετή και για τους άλλους.

Φυσική κατάσταση και κοινωνικό συμβόλαιο

- Ειρηνική και ευχάριστη κατάσταση
- Ο άνθρωπος διέπεται από μια ενστικτώδη έλλογη ηθική αυτοπεριορισμού στη βάση του φυσικού δικαίου και των φυσικών δικαιωμάτων
- Μέσω της λογικής ο άνθρωπος καταλαβαίνει ότι όλοι οι άνθρωποι είναι εκ φύσεως ίσοι και ελεύθεροι και επομένως κανείς δεν πρέπει να βλάπτει την υγεία, ελευθερία, τη ζωή και την ιδιοκτησία του άλλου
- Πρόβλημα συντονισμού, όλοι είναι εν δυνάμει νομοθέτες και δικαστές, έλλειψη κεντρικής εξουσίας > συναίνεση για τη σύναψη κοινωνικού συμβολαίου
- Το κοινωνικό συμβόλαιο και η κρατική εξουσία ως μια πρακτική αναγκαιότητα
- Το κοινωνικό συμβόλαιο ως προστασία της ατομικής ιδιοκτησίας

“Ο μέγας και κύριος σκοπός για τον οποίο οι άνθρωποι ενώνονται και συγκροτούν τις πολιτικές κοινωνίες και θέτουν τους εαυτούς τους κάτω από την πολιτική εξουσία είναι η διασφάλιση της ιδιοκτησίας τους.”

Λοκ, Δεύτερη πραγματεία

Κοινοβουλευτισμός και διάκριση εξουσιών

- Διάκριση μεταξύ εκτελεστικής και νομοθετικής εξουσίας: ο κυρίαρχος λαός νομοθετεί και η συνταγματική μοναρχία εκτελεί
- Η αρχική συναίνεση στη μεταβίβαση των δικαιωμάτων των ατόμων στο κοινωνικό συμβόλαιο επικυρώνεται διαρκώς από τους αντιπροσώπους του λαού στο κοινοβούλιο
- Αντιπροσώπευση > Ψήφος πλειοψηφίας > Δημοκρατία > Νόμος > Σύνταγμα
- Σκοπός της εξουσίας του κράτους είναι η κατοχύρωση και η προστασία των δικαιωμάτων του ατόμου (ιδιοκτησία, περιουσία, ευημερία)
- Το κράτος ως εκφραστής των συμφερόντων της ανερχόμενης αστικής τάξης μέσω της φιλελεύθερης αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας

Συμβολή Λοκ στη σύγχρονη πολιτική θεωρία

- Η νομιμοποίηση του κράτους στηρίζεται στη φύση και στον λόγο του ανθρώπου και όχι στις θρησκευτικές και παραδοσιακές αρχές (συμφωνεί με Χομπς)
- Θεμελίωση της ατομικής ιδιοκτησίας στη βάση της προσωπικής εργασίας
- Καταγγελία του απολυταρχισμού, αντίθεση προς την απόλυτη μοναρχία
- Εισαγωγή των βασικών στοιχείων της φιλελεύθερης κοινοβουλευτικής αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας της νεωτερικότητας:
  - λαϊκή κυριαρχία > νόμος > σύνταγμα
  - αντιπροσώπευση (διακυβέρνηση ως σύστημα ελέγχου της διοίκησης από εκλεγμένους αντιπροσώπους)
  - κοινοβούλιο
  - ψήφος πλειοψηφίας
  - διάκριση εξουσιών > Μοντεσκιέ
  - διάκριση κράτους και κοινωνίας

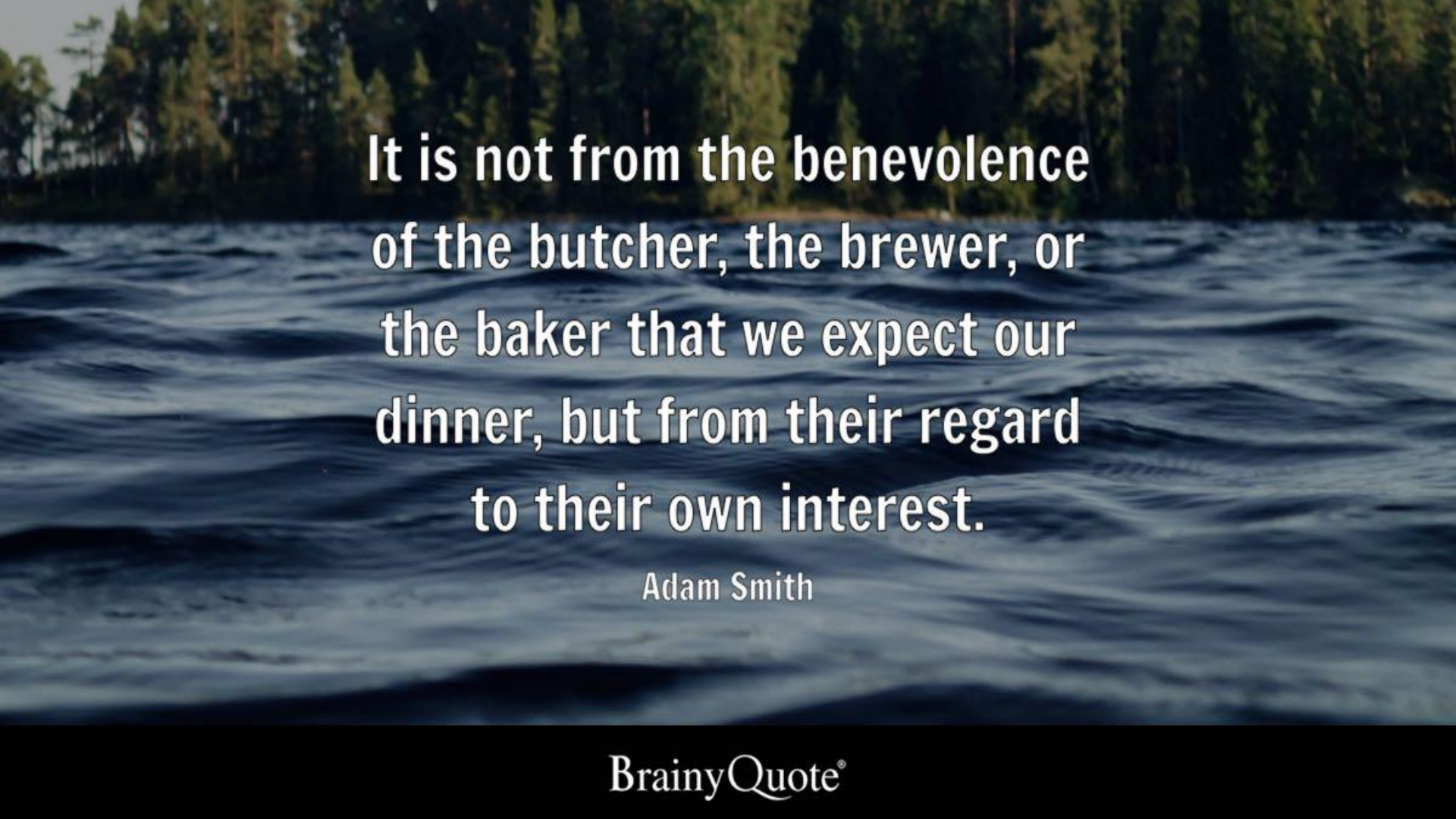
Κριτική στον Λοκ

- Νομιμοποίηση της αποικιοκρατίας (κατάληψη γης) στη βάση της ατομικής ιδιοκτησίας ως προϊόν της προσωπικής εργασίας
- Αν το άτομο είναι ιδιοκτήτης της εργασίας του, είναι παράνομη η ιδιοποίηση του παραγόμενου προϊόντος της εργασίας του εργάτη στο εργοστάσιο από τον καπιταλιστή ιδιοκτήτη του εργοστασίου.
- Δικαίωση της καπιταλιστικής συσσώρευσης

Βασικές προκείμενες της φιλοσοφίας του Σμιθ (1723-1790)

- Αμοιβαία συμπάθεια (ενσυναίσθηση) ως βάση των ηθικών συναισθημάτων
- Η έννοια του “αμερόληπτου παρατηρητή” ως κριτή και εν δυνάμει δικαστή της ανθρώπινης συμπεριφοράς
- Η ενσυναίσθηση και ο αμερόληπτος παρατηρητής μεταφέρονται από το επίπεδο της ηθικής φιλοσοφίας στο επίπεδο της πολιτικής οικονομίας με την έννοια του “άορατου χεριού” της αγοράς
- Το άορατο χέρι της αγοράς προωθεί την αμοιβαία ικανοποίηση των ατομικών συμφερόντων (ενσυναίσθηση) > η αμοιβαία ικανοποίηση των ατομικών συμφερόντων μέσω του εμπορίου οδηγεί στην κοινωνική ευημερία
- Το κράτος προστατεύει και εγκρίνει την αυτορρύθμιση της αγοράς

A scenic view of a lake with a forested shoreline in the background. The water is dark blue with gentle ripples. The trees are green and dense, forming a thick line along the shore.

**It is not from the benevolence
of the butcher, the brewer, or
the baker that we expect our
dinner, but from their regard
to their own interest.**

Adam Smith

ΚΑΠΙΤΑΛΙΣΜΟΣ

- Εργασιακή θεωρία της αξίας (Λοκ)
- Εξειδίκευση και καταμερισμός εργασίας (π.χ. εργοστάσιο παραγωγής καρφίτσας) > αύξηση της ταχύτητας, της αποτελεσματικότητας και της παραγωγικότητας
- Η αγορά αυτορρυθμίζεται στη βάση του ανταγωνισμού και του νόμου της προσφοράς και της ζήτησης = η παραγωγικότητα (προσφορά) ευθυγραμμίζεται με την κατανάλωση (ζήτηση)
- Η ελεύθερη αγορά συνίσταται στον υγιή ανταγωνισμό των εμπόρων και των επιχειρήσεων και στην απουσία καρτέλ, ολιγοπωλίων και μονοπωλίων
- Ο υγιής ανταγωνισμός των εμπόρων και των επιχειρήσεων ρίχνει τις τιμές και προάγει την κοινωνική ευημερία
- Το κράτος είναι ο θεσμικός εγγυητής της ελεύθερης αγοράς και του υγιούς ανταγωνισμού

Συμβολή του Σμιθ

- Ανάλυση του καπιταλισμού ως μοντέλου παραγωγής
- Ηθική νομιμοποίηση του καπιταλισμού στη βάση της αμοιβαίας ικανοποίησης ατομικών συμφερόντων
- Έμφαση στην εργασία ως πυλώνα παραγωγικότητας
- Ανάδειξη του ανταγωνισμού, της εξειδίκευσης και του καταμερισμού εργασίας ως συστατικά στοιχεία της αύξησης της παραγωγικότητας
- Εισαγωγή της έννοιας του “άορατου χεριού” ως μέσο αυτορρύθμισης της ελεύθερης αγοράς
- Ανάδειξη των αδυναμιών της αγοράς (καρτελ, ολιγοπώλια, μονοπώλια)

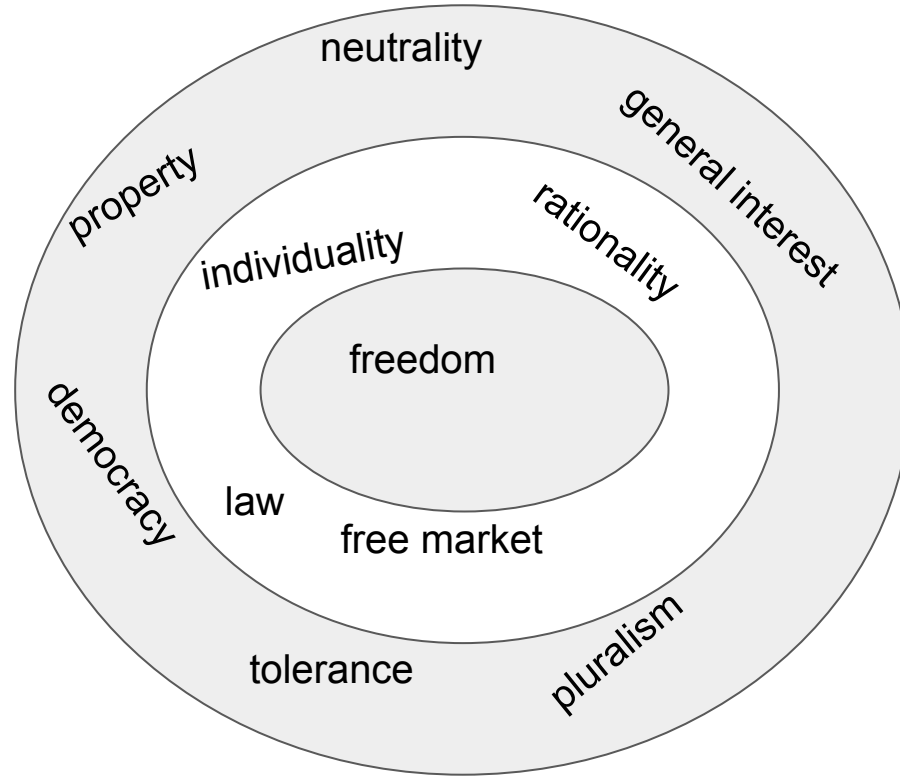
Κριτική στον Σμιθ

- Αν το άτομο είναι ιδιοκτήτης της εργασίας του, είναι ανήθικη και παράνομη η ιδιοποίηση του παραγόμενου προϊόντος της εργασίας του εργάτη στο εργοστάσιο από τον καπιταλιστή ιδιοκτήτη του εργοστασίου.
- Ο Σμιθ αγνόησε τις άθλιες συνθήκες εργασίας των εργαζόμενων στα εργοστάσια.
- Ο Σμιθ νομιμοποίησε την αδικία και την εκμετάλλευση που ενυπάρχει στο κοινωνικο-οικονομικό σύστημα του καπιταλισμού (Μαρξ).

Βασικές αρχές κλασικού φιλελευθερισμού

- Ατομικισμός
- Ορθολογισμός
- Αρνητική ελευθερία = απουσία εξωτερικών εμποδίων στην επιδίωξη των υποκειμενικών σκοπών του ατόμου
- Ιδιοκτησία
- Αγορά
- Αντιπροσωπευτική δημοκρατία
- Νόμος
- Γενική ευημερία
- Ουδετερότητα του κράτους ως προς τις υποκειμενικές αξίες των ατόμων
- Ανεκτικότητα, πλουραλισμός

LIBERALISM

ΣΥΝΟΨΗ ΘΕΜΑΤΙΚΩΝ Ι

- Διαφορά πολιτικής φιλοσοφίας, πολιτικής θεωρίας και πολιτικής επιστήμης
- Το ιστορικό πλαίσιο της σκέψης των Χομπς, Λοκ, Σμιθ
- Η κοινωνική διαστρωμάτωση της εποχής
- Η ηθική φιλοσοφία του Χομπς
- Η πολιτική φιλοσοφία του Χομπς
- Φυσική κατάσταση και κοινωνικό συμβόλαιο στον Χόμπς
- Η συμβολή του Χομπς στην ηθική και πολιτική φιλοσοφία
- Η κριτική στον Χομπς
- Η ηθική φιλοσοφία του Λοκ
- Η πολιτική φιλοσοφία του Λοκ
- Φυσική κατάσταση και κοινωνικό συμβόλαιο στον Λοκ
- Η συμβολή του Λοκ στην ηθική και πολιτική φιλοσοφία
- Η κριτική στον Λοκ

ΣΥΝΟΨΗ ΘΕΜΑΤΙΚΩΝ II

- Η ηθική φιλοσοφία του Σμιθ
- Η πολιτική οικονομία του Σμιθ
- Ο οικονομικός φιλελευθερισμός στον Σμιθ
- Η συμβολή του Σμιθ στην ηθική φιλοσοφία και στην πολιτική οικονομία
- Η κριτική στον Σμιθ

ΣΥΝΟΨΗ ΘΕΜΑΤΙΚΩΝ ΙΙΙ

- Διαφορές και ομοιότητες στην ηθική φιλοσοφία των Χομπς, Λοκ και Σμιθ
- Διαφορές και ομοιότητες στην πολιτική φιλοσοφία των Χομπς και Λοκ
- Διαφορές μεταξύ του πρώιμου φιλελευθερισμού των Χομπς και Λοκ με τον ύστερο οικονομικό φιλελευθερισμό του Σμιθ
- Βασικές αρχές κλασικού φιλελευθερισμού